

РЕЦЕНЗИЯ

**от проф. д.пс.н. Веселин Костов Василев
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“**

**на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки”,
професионално направление 3. 2. Психология,
докторска програма „Педагогическа и възрастова психология“**

Автор: Евгений Владимирович Черников

**Тема: Профилактика агресии и насилия в школе / Профилактика на
агресията и насилието в училище**

Научен ръководител: Проф. дпн Румен Стаматов

**1. Общо представяне на процедурата и докторанта (кратки биографични
данни на докторанта**

Съгласно заповед на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ съм определен за рецензент на дисертацията на Евгений Черников на тема „Профилактика на агресията и насилието в училище“ за присъждане на образователна и научна степен „доктор“, професионално направление 3. 2. Психология, докторска програма „Педагогическа и възрастова психология“.

Докторантът е представил комплект материали на хартиен и електронен носител в съответствие с изискванията на Правилника за развитие на академичния състав на Пловдивския университет, който комплект включва всички предвидени документи.

Евгений Владимирович Черников е роден на 27 август 1975 г. Бакалавърското си образование е получил в Оренбургския държавен университет, а магистърска степен по Училищна психология е завършил в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (2013 – 2015 г.). Притежава богат и разнообразен професионален опит – преподавателски, организационен и управленски, получен в училище и институции за възпитателна работа с деца. Този опит е много сполучлива основа и подготовка за занимания с научно-изследователска дейност. От 2017 г. Евгений Черников реализира своите амбиции и потенциал на изследовател, като се записва за докторант на свободна подготовка в докторска програма „Педагогическа и възрастова психология“ на Пловдивския университет.

2. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Тематиката на рецензираната докторска дисертация е несъмнено актуална. Днес агресията в разнообразните ѝ модуси залива социалния живот и всяко психологическо изследване, особено когато е умно замислено и умело осъществено, е полезно както на науката, така и за социалната практика. Поставените в дисертацията на Евгений Черников изследователски цели са целесъобразни, тъй като са извлечени от практическия опит на докторанта и от умения анализ на съвременната образователна действителност и реалния живот на учениците-тийнейджъри в училище – една среда, която докторантът чудесно познава от своята професионална практика.

3. Познаване на проблема

Както вече подчертах, докторантът Е. Черников притежава богат педагогически и мениджърски опит на училищен ръководител, което му позволява да разграничи специфичните особености и прояви на агресията и насилието в училищната среда. Познаването на проблема проличава в умелото открояване на най-актуалните аспекти и страни на насилието в специфичната ученическа възраст (в случая тийнейджърството), както и във високото ниво на теоретичния анализ на изследваните феномени и в емпиричното им проучване.

4. Методика на изследването

Методиката на дисертационното изследване е комплексна – тя включва както познатите диагностични инструменти за емпирични изследвания на съвременната психология, така и целенасочена възпитателна работа с формиращ характер. Докторантът е приложил следните изследователски методики:

- Въпросник на А. Басс и А. Перри за нивото на агресивност: ВРАQ (Buss-Perry Aggression Questionnaire, 1992);
- Методика за диагностика на комуникативния контрол, автор М. Шнайдер;
- Въпросник „Стил на саморегулация на поведението“ (ССПМ), автор Варвара И. Моросанова.

Наред с емпиричните инструменти, докторантът прилага и разгърната програма за възпитателна (формираща) работа по превенция и снижаване на агресията и насилието в училище, която съчетава както доказано ефективни (проверени в дългогодишната

практика), така и новаторски (оригинални, авторски) методи за специализирана възпитателна работа с учениците-тийнейджъри. Като пример ще посоча, че само тренинговите занимания в групи на ученици са 15 на брой. По този начин цялостното дисертационно изследване на Евгений Черников плътно се доближава до специфичния и характерен за руската психологическа традиция комплексен метод на формиращия психологически експеримент.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите в него

Дисертационният труд на Евгений Черников е структуриран в традиционните за емпирично психологическо изследване три глави. Основният обем е от 137 страници, библиографията съдържа 105 заглавия – 101 на кирилица и 4 на латиница. Към него са прибавени 10 страници приложения с изследователските (диагностични) инструменти, както и специалното приложение – Програма за профилактика на агресивното поведение на подрастващите с обем от 78 страници, която съдържа многобройни и разнообразни материали за възпитателна работа – апробирани в практиката занятия-упражнения за превенция на агресията и насилието чрез целенасочено формиране на култура на общуването и саморегулацията на поведението на учениците-тийнейджъри. Тя се явява и една от основните приносни съставки на работата.

В първа глава е изложено съвременното състояние на агресията като тревожен социален феномен и неговото теоретично интерпретиране. Ще подчертая, че докторантът не се е увлякъл да представя подробно добре известните класически теории за обяснение на агресията, изкушение, което не подминава почни никоя разработка в тази област. В своя анализ на агресията Е. Черников уместно и умело акцентува върху специфичните особености на насилието и агресията в училище, произтичащи от изкривените форми на себеутвърждаващо поведение на учениците-тийнейджъри – подтискането на по-слабите (и физически, и психически), създаване на напрежение и доминация, шантаж, заплахи. Тези форми на агресивност са следствие на недостига на комуникативна култура у тийнейджърите, те са също израз на деформациите във възпитателния процес и поради това тъкмо те могат да бъдат успешно повлияни чрез добре организирана превенция на агресията, чрез целенасочени и находчиви (нетрадиционни) форми на възпитателна работа сред тийнейджърите.

Именно съдържанието на тази профилактична възпитателна работа е основната конструктивна съставка на дисертационната разработка.

Втора глава на дисертацията е посветена на описанието на емпиричното изследване на агресията и саморегулацията на подрастващите. В него са обхванати 203 ученици-подростъци от 12 до 16 години (139 девойки (68,5%) и 64 юноши (31,5%); за съвременните емпирични изследвания това изглежда малка извадка, но трябва да се подчертае, че изследваните са обхванати в разнообразни форми на съвместна (възпитателна, формираща) дейност, което прави цялостното изследване твърде внушително и по обем (обхват).

Обемният масив от емпирични данни е обработен с подходящ статистически инструментариум (данните са организирани в 30 таблици и 16 графики и диаграми), а качественият анализ позволява те да се обобщят в основателни финални изводи. Акцентът в анализа основателно е поставен върху връзката между показателите на агресията с комуникативния контрол и умения и саморегулацията на учениците-тийнейджъри.

От тези изводи аз бих открил следното заключение: участието в програмата за профилактика (превенция) е довело както до развитие на саморегулативните умения на учениците и до понижаване на проявите на агресия, така и до открояване на взаимовръзката между феномените на саморегулация и агресия, което позволява саморегулацията и нейните компоненти да се превърнат в механизъм на управлението (регулирането) на агресивните прояви на подрастващите.

Формулираните от докторанта приноси са коректни, основателни и следва да бъдат приети, като бих открил петият, обобщаващ принос: програмата за превенция на агресията е повишила равнището на програмиране, самооценка и саморегулация на собственото поведение на учениците, което е довело до снижаване на проявите на агресия и враждебност сред тях.

6. Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Докторантът Евгений Черников е публикувал шест статии по темата на дисертацията (една от тях е в издание на ПУ) и чрез тях основното съдържание на дисертационното изследване е достъпно за заинтересованите читатели.

През годините съм проследявал работата на докторанта и лично съм се убедил в уменията му за самостоятелна изследователска работа, поради което оценявам като достоен личния му принос.

7. Автореферат

Авторефератът съдържа и представя коректно и пълно основното съдържание на дисертационния труд (според Правилника на ПУ автореферата на чужденците докторанти е с двойно разширен обем), с оправдан акцент върху изследователската компонента и върху авторската програма за превенция на агресията.

8. Критични бележки и препоръки

Разбира се рецензираната дисертация не е съвършена, но пропуските и дребните недостатъци не променят общото положително впечатление и оценка. Настоятелно препоръчвам на Евгений Черников да продължи работата по тематиката, в която се извява като компетентен и ангажиран изследовател, както и да намери подходяща форма да запознае многобройни заинтересовани читатели със своята позиция.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Рецензираният дисертационен труд е сериозна, качествена разработка, посветена на актуална тематика, изпълнена на високо равнище и напълно покрива изискванията на Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ. Поради това убедено считам, че дисертацията следва да бъде **положително оценена и предлагам на членовете уважаемото научно жури да гласуват за присъждането на образователната и научна степен „Доктор“ на Евтений Владимирович Черников.**

7. 06. 2019 г.
Гр. Пловдив

Рецензент:
/Проф. д.пс.н. Веселин Василев/